

évekből származó s CHRACAS nyomdájában készült, a török háború egyes eseményeire vonatkozó újságlapok nyilvánvalóan ennek a *Diarionak* egyes számai, bár hosszadalmas címlapjuk eltéréseket mutat.

Arra a körülményre, hogy a mai értelemben vett római sajtó megteremtését az 1716—18-iki magyarországi török háborúnak köszönheti, már több mint két évtizeddel ezelőtt rámutatott Giuseppe FUMAGALLI (*Lexicon typographicum Italiae. Dictionnaire géographique d'Italie pour servir à l'histoire de l'imprimerie dans ce pays*. Florence, 1905, a 356. lapon), de a könyv magyar ismertetőjének (Magyar Könyvszemle, 1906, 77—9. ll.) figyelmét, úgy látszik, elkerülte ez az érdekes magyar vonatkozás a római sajtó történetében.

TÓTH LÁSZLÓ.

Adatok Bikfalvi Falka Sámuel betűöntő és rézmetsző működéséhez.

A *Magyar Bibliofil Szemle* 1925. évi 3. számában (121—126. l.) az irodalmi források felhasználásával összefoglaltam azokat az adatokat, melyek Bikfalvi FALKA Sámuelnek, az Egyetemi Nyomda betüvésőjének és a stereotypia első magyar mesterének munkásságát megvilágítják.

Ez alkalommal erősen éreztem a levéltári adatok hiányát, mert az Egyetemi Nyomdában, az Orsz. és Fővárosi Levéltárakban folytatott kutatásaim ellenére sem sikerült az Egyetemi Nyomda régi irattárának nyomaira akadnom. Most végre az Egyetemi Nyomda történetének feldolgozásával kapcsolatban felszínre került az irattári anyag és bár ezekből FALKA működéséről mindeddig teljes képet nem alkothatunk, az iratok egyrészt több mostanig nem ismert adatot tartalmaznak, másrészt FALKA működését lényegesen más színben tüntetik fel, mint amelyre az irodalmi források alapján következtetni lehetett. Ez új adatokhoz GÁRDONYI Albert egyet. magántanár, székesfőv. főlevéltárnok úr szíves közlése folytán jutottam.

Elsősorban megállapítható, hogy FALKA alkalmazása az Egyetemi Nyomda betüanyagának felfrissítésével kapcsolatos. A helytartótanács 1798 jún. 6-án szerződtette FALKÁT betümentszőnek és júl. 31-i rendeletében közli az alkalmazását. A szerződés okmánya szerint a nyomdai gondnok köteles ügyelni arra, hogy FALKA csak a nyomda számára foglalja el magát. Mivel lakást a nyomdában nem kapott, évi 200 frt lakáspénzzel kárpótolták; fizetését évi 800 frt-ban állapították meg, nyugdíjat azonban nem biztosítottak számára. A hivatala gyakorlásához

szükséges szerszámokról a nyomda gondoskodott és új betűminták beszerzése, melyeknek alapján FALKA új betűket készített, hasonlóan a nyomda feladata volt. A szerződés szerint a betűöntőműhely felügyelete alá helyezték és ugyanakkor FALKA kötelezte magát, hogy a betűmetszés mesterségében tanoncokat képez ki. FALKA alkalmaztatásának ily módon különös jelentősége, hogy a nyomda függetlenítette magát más betűmetszőktől és saját maga készíthette betűanyagát; ezenkívül a tanoncok kiképzésével ez az iparág nálunk is meghonosodott.

FALKA még alkalmaztatása előtt készült új hivatására. Erre vall, hogy már jún. 13-án Bécsből kéri a hiányzó betűmetsző szerszámok jegyzékét, amelyek beszerzéséről gondoskodni kíván. Az egyetemi nyomda válasza azonban úgy szól, hogy alkalmaztatásának megtörténteig ily felhatalmazást nem adhatnak. A következő évekből több adat arra enged következtetni hogy nem váltotta be az alkalmaztatásához fűzött reményeket. A helytartótanács 1803 márc. 15-én kelt leiratában többek között sürgeti, hogy FALKA dolgozzon ki tervet a betűmetszés és öntés tökéletesítésére. 1805 jan. 22-én viszont amikor a helytartótanács FALKÁnak a Szepesmegye számára készített két pecsétjéért 25 frtot utal ki, a nyomdaigazgatóság kifogást emel, mert ezeket FALKA a hivatalos munkaidő alatt és az intézet szerszámaival állította elő. Majd 1805 márc. 26-án a helytartótanács kifogásolja, hogy GASZNER Lőrinc munkájához a rézmetszeteket nem FALKA, hanem BRIXNER pesti rézmetsző készítette 60 frtéért. A *Ratio educationis* új kiadásához pedig a nyomda 1806 ápr. 30-án CZETTERNél rendelte meg a címlapot, amelynek csupán rajzát készítette el az Egyetemi Nyomda betűvésője.

Rámutatunk, hogy FALKÁT az egykorú irodalom főként mint a stereotypia magyar mesterét dicsőítette. A méltatásokkal azonban csak a század első éveiben találkozunk; már az első évtized második felében a FALKÁról és találmányáról közölt tudósítások teljesen elmaradnak. Ennek okát abban találjuk, hogy FALKA stereotypái legalább nagyobb munkáknál való alkalmazásban nem váltak be és ezért a helytartótanács 1807 febr. 10-i leiratában kijelenti, hogy FALKA találmánya nem vehető meg. Ugyancsak ez év ápr. 21-én bár megengedi, hogy FALKA számára sajátót szerezzenek be, az elkészítés módjához nem járul hozzá.

Több adat arra mutat, hogy FALKA nem győzte a reá háramló feladatok elvégzését. Így 1807. júl. 3-án a nyomdaigazgatóság a helytartótanácsához intézett átiratában kifejti a betűvéső és öntő állapotát. Eszerint a tertia betűtípust csak három év múlva állíthatják elő, mert

a betűöntő a cirill betűk újraöntésével van elfoglalva. Ezért kéri, hogy 16 mázsa betűt, melynek ára 600 frtra rúg, más öntőnél rendeljenek meg. Más alkalmakkor (1808 jan. 9. és máj. 20.) oly megokolással kéri a nyomdaigazgatóság a betűöntősegek további alkalmazását, hogy FALKA nem tud eleget dolgozni. Még jóval később is a nyomda betűanyagának csekély volta és az új betűk készülésének lassúsága miatt panaszkodik. Így 1817 okt. 15-én megemlíti, hogy csak kétféle héber betűtípusa van, amelyekkel a betűmetsző 1811 óta készült el. Mivel tizenhárom típus kellene, ezzel harminchárom év alatt készülne el. Ezért engedélyt kér, hogy szükségletét külföldről szerezhesse be. 1818 febr. 9-én már csak hét hiányzó héber betűtípusról hallunk, amelyek közül a helytartótanács háromnak megvásárlását, legfeljebb 1000 frt költségen engedélyezi és egyszersmind meghatározza, hogy a hiányzókat záros határidőn belül készítsék el. Ugyanez év május 9-én MANNSFELD József bécsi betűöntőnél a hiányok pótlására két mázsa betűt rendelnek.

Az iránta megnyilatkozó bizalmatlanság jelével is találkozunk. 1805 júl. 20-án jelentést kérnek végzett munkateljesítményéről. 1808. dec. 22-én pedig, amikor a helytartótanács tudomásul veszi ugyan FALKA jelentését a végzett munkáról, de figyelmezteti a nyomdaigazgatóságot, hogy ügyeljenek rá, mert nem lehet munkáját megszabni.

FALKA segédjeiről 1803-tól van tudomásunk. Márc. 15-én kérelmére a helytartótanács megengedi, hogy PARUSÓCZY András gyakornok (practicans), aki 1802 nov. 1-től állott a nyomda szolgálatában, havi 8 helyett 15 frtot kapjon a nyomdai alapból, miután kötelezte magát a nyomdánál való megmaradásra. PARUSÓCZY ötévi gyakornokoskodás után felszabadult és a következő évben a helytartótanács a készített betűkért fizetést rendel számára. 1807 febr. 10-én GOTZIG Károly nevű lakatossegédet alkalmazták három hónapi próbaidőre, ugyane hó 24-én pedig megengedik, hogy SZAKÁCS József betűmetszőtanonc havi 10 frt fizetést kapjon. A nyomda több felterjesztésében kéri a sok munka miatt GOTZIG és SZAKÁCS alkalmazásának meghosszabbítását (1808 jan. 9. és 26.) és mivel a gyakornokok a havi 10 frt fizetéssel nem érték be, ajánlja, hogy a végzett munka után fizessék őket. Ettől kezdve az említett gyakornokokról nem hallunk, ellenben dec. 20-án a helytartótanács engedélyt ad WOKÁL Lipót lakatosnak gyakornokként való alkalmazására. A helytartótanács 1810 febr. 6-i rendelete szerint FALKA és a gyakornokok működéséről a nyomdaigazgatóságnak jelentésében külön be kellett számolni. 1811 márc. 30-i felterjesztésben értesülünk, hogy a rézmetsző-

gyakornokok mind megszöktek. A nyomdaigazgatóság ez alkalommal ajánlja LENNER Ferencet gyakornoknak havi 80 frt fizetéssel, aki mellett, hogy jól rajzol, ügyes rézmetsző is. LENNER azután az ötévi gyakornokoskodás elteltével 1817 szept. 2-án mint adjunktus nyer FALKA mellett alkalmazást és — a nyomdaigazgatóság felterjesztése alapján — végzett munkája után részesül fizetésben. 1818 febr. 9-i helytartótanácsi leirat szerint FALKA mellett LENNER napi 4 frt, egy másik alkalmazott napi 2 frt fizetéssel működik, ezenkívül WOLLTERS, a betűöntő faktora, még három segédnek ad munkát. KELENYI B. OTTÓ.

Egy sárospataki jogász könyvei 1764-ben.

Szulyói és Karomi SIRMIENSIS III. Gáspár (a mai SZULYOVSKY-család második ágából való Péternek fia) nagyanyai ágon Királyfalvi RÓTH, anyai ágon OKOLICSÁNYI-vér, 1763-ban Szulyóról a zemplénmegyei birtokok kedvéért Sárospatakra ment jogásznak. A közelebbi Nagyszombat, ahol a rokon AKAY jezsuitapáterek emléke élt, az exponált evangélikus ifjút vonzani nem tudta és a löcsei gimnázium után Sárospatakra vágyott. A szulyói családi könyvtárból hozott könyvekkel bőven megrakodva jelentkezett ott saját úri fogatán. Az első levélváltásból kitűnik, hogy az apa, bár szívesen adta a könyveket, ezekről eleve is térítvényt követelt, amit a fiú végre sűrű mentegetőzés mellett 1764 július 14-ikén állít ki. Szószzerint adjuk a tanulságos jegyzéket, Gáspár úr sokágú érdeklődésének tanuját, amit a pedáns apa, a pozsonyi helytartóság tisztviselője, gondosan eltett a gondjaira bizott szulyóvári levéltár többi reverzálisai közé.

Anno 1764. die 25 Maj. excerpti Sunt Libri, quos Patakinum mecum
accepi, qui Sequuntur Sequenti ordine.

In Folio.

1. Atlas 62. rum chartarum.

In Quarto.

1. Samuelis L. B. a PUFFENDORFF. Jus Natur. et Gentium. Tom. I. Franc.
et Lipsiae	1744
2. Eiusdem idem Tom. II.	
3. I. Davidis KÖHLER Historia Imperii. Germ. ... Franc. et Lipsiae ...	1751
4. Franc. Saligniac FENELONI Telemacus Hung. Cassoviae	1755

In Octavo Maiori.

1. Beniam. HEDERICI Lexicon Lat. Germanicum. Tom. I. Lipsiae ...	1739
2. Eiusdem idem Tom. II.	